

ԳԻՐՔԵՐՈՒ ՀԵՏ

ՈՍԿԻ ԿԱՄՈՒՐՋ

ՔԵՐԹՈՒԱՆՆԵՐ

ՎԱՀԷ-ՎԱՀԵԱՆ 1922-1945

Երկրորդ Մեծ Պատերազմը, հայրենիքին սպառնացող վտանգը, սփիւռքի դժբախտութիւնը, և այս բոլորին գէժ՝ հայրենիքի վերելքը ու անոր աննման ու հեռասական ճիգը, ստեղծեցին ինչպէս Մայր հողին, այնպէս ալ Սփիւռքի մէջ այնպիսի հոգեվիճակ, որ սեւէ բանաստեղծ, հաղորդ մէկ կողմէն իր ժողովուրդի տապնապին և միւս կողմէն անոր փառքին, չէր կրնար լուել, չէր երելու համար իր խանդավառութիւնը օրինու զգացումին ու տեսիլներուն։ Այս զգացումէն դիտուած, ներկայ Սփիւռքի քերթողութեան ամէնէն զգալուն և շատ գործածուած լարը հայրենեղբուրէն է։ Հոս պիտի չուզէինք իրարից բոլոր աւնոցմով՝ որոնք ուզեցին զտնայը ընել այս զգացումը, յաճախ ուրիշին չտալու աստիճան, սակայն միւս կողմէն կ'ուզենք ընդհանրութեան մը մէջ տեսնել մէկէ աւելի անուանելու Վահէ-Վահեան՝ իր սիւլիկ-կամուրջով, Ա. Մուսուկեան՝ իր Բթուղթ առ Երեւանում, Մ. Իշխան՝ իր «Հայաստան»-ով, զլիւսաորները կը նկատենք այս զգացումը լայնօրէն կերպարող և որոշ իսկութիւններ իրերեղացեացած այդ գետնին վրայ և զգացումին մէջ։ Երեքն ալ թէ իրեւել Թեքնիք և թէ իրեւել արտայայտութիւն և մտածելու կերպ, առաւել կամ նուազ չափով, կը մեան արձագանքներ զիրենք կանխող սերունդին, իւրաքանչիւրը ունենալով իր վարպետը։ Եւ սակայն ի պատիւ իրենց, պէտք է ըսել թէ իրենք աւելի են ազդեցութեանց և վարպետներու ճամբով ընթացողներու տրամութիւններէն, ըլլալով նոյն ատեն արձագանգները իրենցմէ իրենց։ Կը յիշենք բոլորին հասարակաց եղող այս պարագան, ճնորշելու համար հիմնական ու անհրաժեշտ անկախութիւնը բանաստեղծութեան, առանց որուն՝ մենք բառական գաշաւորումէ եւ

չամանդաղային զգայնութենէ անդին չենք անցնիր։

Ինչպէս ալ որ ըմբռնենք և բացատրենք բանաստեղծութիւնը, իր գաղտնի շնորհներուն և արտաքին գեղեցկութեանց մէջ, կայ ներքին՝ դպլոզ, բայց անբացատրելի բան մը, նոյն ինքը՝ բանաստեղծութիւնը։ Այն անծանօթ և նոր օրօրը որ տողերուն մէջ կ'երգէ, այն մտերիմ ու պարզ տրոփը՝ որ բառերը կը կենսաւորէ, կ'այլակերպէ։ Այս աշխարհէն՝ բայց կարծես ուրիշ մը եկած Տեսիլ մը՝ որ աչքերուդ առջև կը յայտնուի, կը վերակերպուի։

Ձի բաւեր որ քերթուած մը ունենայ իմաստալից նախադասութիւններ, գաղափարներու տրամաբանական կարգ, զարգացում, նկարագրական մանրամասնութիւններ և մտքին ու զգայնաբանքներուն խօսող նկարագիր, անհրաժեշտ է այն օրը բազան տաքութիւնը և անմահական ծանրութիւնը՝ որ կը զգացուի ու կը գրաւէ զմեզ։ Այն ներքին միութիւնն ու ճառագայթը անձէն իրերուն և իրերէն անձին անդադարձող, որ արտակարգօրէն կը վերածուի խորհրդաւոր իրականութեան մը, նոյնինքն բանաստեղծութեան։

Կարգ մը հնչեղ կամ անուշ թրթռացումներ, քիչ մը արեւ, երաժշտութեան մը բոժոժները, հոսումն ու արտահոսումը նմանադասութիւններու, գաշաւորում և նման աղուոր ազմուկներ՝ հազկա կրնան արձագանգել մեր ներքին էութիւնը և չեն հասնիր ներշնչման խորունկ գոյնին։ Ահա թէ ինչու մենք ունինք բազմաթիւ բանաստեղծակա հատորներ և քիչ բանաստեղծներ։

Հայրենեղբական լարը ամէնուն մատչելի, բայց շատ քիչերէն նուաճող սեռն է, ինչպէս մեր, այնպէս ալ բոլոր ազգերու գրականութեանց մէջ։ Յաճախ ամէնէն վաւերական բանաստեղծներէ վրիպած է անիկա։ Մեր մէջ Դուրաւանն ու Մեծաբեկն, հակառակ իրենց տաղանդին և ըզգայութեան՝ չ'աջողեցան իրենցը ընել այդ սեռը։

Եթէ այսօրուան մեր հայրենի երգերը, որոնց զգայնութեան մանրաթիւերը կը հրապարակուի մեր ժողովուրդի պայքարող ու հերոս սրտին և գարաւոր աւանդու-

թեանց և հողին, կրնան մեզի խանդավառել իրենց ջերմութեամբ և դիւրահաղորդ նկարագրով, ատրկա կուգայ գլխաւորաբար իրենց նիւթէն քան այդ նիւթը ապրեցնող արուեստէն:

Սակայն երբ նոյն նիւթը կ'երգուի հայրենիքէն հեռու քերթողներէն, որոնց համար հայրենիքի զգացումը, հակառակ իր կարծեցեալ մօտիկութեան, հեռանիստ զգայնութիւն մըն է, կապոյտ հէքեաթ մը, յաճախ զիրար ընդօրինակող կամ իրարու առաքումներէ ձեւացած, կը վերածուի ոչ առարկայական և ոչ ալ անձնական զգացումին, այլ անոնց խառնուրդը եղող տեսիլին, պատկերին:

Ա. Մառուկեանի «Թուղթ»ը, իբրեւ տուեալ ժամանակի մը անուշ զգայնութիւնը, որոշ ջերմութեամբ պիտի համակէր զմեզ, իսկ երբ ասոր վրայ զար աւելնալու բանաստեղծին անուարկելի խառնուրդը, տաք ու հաղորդական, «Թուղթ»ը պիտի դառնար ժամանակի մը զգայնութիւնը յայտնաբերող վաւերագիրը: Մ. Իշխանի «Հայաստան»ը համեմատաբար պիտի մնար տփաղոյն, հակառակ իր աւելի աւմուր թէքնիքին, և զգացտ ու հաւատարիմ վերաբերումին, հանգէպ մեր լեզուի գասական հասկացողութեան: «Տուներու երգը» ընդհակառակն հարուստ էր ջերմութեամբ ու հաղորդականութեամբ, «Հայաստան»ը իբրեւ հայրենաբաղձութիւն կը նորոգէ մեր յուշը՝ բայց ոչ մեր զգայնութիւնը: Վահէ-Վահեանի «Ոսկի-Կամուրջ»ը իբր թէքնիք, յղացք և արտայայտութիւն, կը տարբերի նախորդ երկու վիպայութիւններէն՝ չունելի և հաւատքի զգալի աւելիով մը, այդ աւելին՝ «գուրսէն ճարուած ոգի մը չէ», այլ այդ զգացումը դիմառելու, գաղափարելու և խորհրդապատկերելու ճիւղը, որ իր մէջ վիճակ է սակայն:

Թիւթը զգայարանական պատկերներ, կիրքեր և մտածութիւններ տալու ատեն պէտք ունի գանոնք փոխանակող փոխաբերութիւններու, պատկերներու, ատրկա խորհրդանշական ըլլալու ներքին հարկ մըն է, որուն կ'ապաւինի յաճախ Վահէ-Վահեան իր այս գործին մէջ: Ատրկա չի գար սակայն բանաստեղծութեան կամ զգացողութեան նուազութենէն, ի վերջոյ ինչո՞ւ կենդանի յուզումը նոյնութեամբ չփոխանցել, ի՞նչ

հարկ փոխանորդաբար պատկերներ, փոխաբերութիւններ գործածելու, որոնք ուրիշ բանի չեն ծառայեր յաճախ՝ բայց ուրիշներու խմայնութեան յանձնելի իրերուն տեղ՝ դնել երեւակայական ու անպէտք: Մտքի տարատմութիւն և հոգիի անյուզութիւն կարօտ կ'ընեն զրոգը շատ յաճախ ապաւինելու զգայարանական իմացողութեան, այսինքն գաղափարները պատկերելու, զգայարանական տպաւորութիւններու վերածելու:

Պարագան տարբեր է Վահէ-Վահեանին համար, գաղափարը կամ զգացումը ան իր երեւակայութեան մէջ այլ և այլ տարազներով, գոյներով և ձևերով կը կենսաւորէ, աչքերուն խոնաւութիւնը վերածելով ցօղի, ինչպէս կ'ըսեն, որ կը ցուցնէ թէ իրական են իր յուզումները և իթէ չեն կրնար անխառն բանաստեղծական ըլլալ, որովհետեւ Վահէ-Վահեան երազող մը չէ այս հատորին մէջ, այլ տեսանող մը, որ տէրն է իր գաղափարներուն:

Վահէ-Վահեան իր երգով կը հաղորդէ մեզի ոչ միայն ինչ որ կը խորհի՝ այլ նաեւ ինչ որ կը զգայ: Հոս է որ կ'իրագործուի հրաշքը, և դժուար կ'ըլլայ բաժնել իր երակերու մէջ մտապատկերն ու գաղափարը, մտածումն ու երազանքը:

Բայց հակառակ վառ գոյներուն, որոնցմով կը կենսաւորէ իր լեզուն, և պատկերներուն՝ որոնք կեանք կը բերեն իր տակաւ լրջացող, շատ յաճախ ինքնասոյզ տողներուն, Վահէ-Վահեան աշտարակաբան է, և այս նոյնիսկ ի հեռուկս իր գաղափարին և ճիւղերուն:

Իր թէքնիքը կատարեալ է, բառերը հնչական, որոշ ռիթմով և երաժշտականութեամբ, իսկ փոխաբերութեան և պատկերելու շնորհը ամբողջ: «Արեւ-Անձրեւ» հատորը, որ կուգար մեզի մեր Սփիւռքի արուեստին մեծ նուաճումներէն, ունէր արդէն այս բոլորը արձագանգող ու հեռապատկերող բարիքները, առանց ուրիշներու քով եղող շինծու զեղեցկութեան:

Վահէ-Վահեանի հետադարձ քերթումներուն մէջ, լեցուած չէ այն հիւր մղեղներէն, զոր երեւակայութիւնը կը հաւաքէ: Եթէ անոնք եւրիմի պէտք եղածէն աւելի սլացիկ կ'երեւին՝ պատճառը այն է որ պատկեր,

զգացում եւ երեւակայութիւն, յաճախ նոյն տողին մէջ հիւսուած, կը կազմեն իր մտածումին թեզանքը: Եւ յետոյ Վահէ-Վահեանի հայրենասիրութիւնը չունի այն պահանք, թացիկ փափաքը, զոր մարդիկ կը ջանան փորձել իրենց որոշ տարիքնե-րուն եւ դուռնալ պայմաններու տակ: Եւ այլ այն մեծ տաղանքնէք որ կը քաղցրանայ եւ երգերու կը վերածուի, անցեալի արեւնէն եւ ներկայի անստուգութեան մշուշներու մէջէն: Վահէ-Վահեան հայրենիքի երկուն-քէն է թոնուեր, փոխան զայն բազմաուր, ինչպէս է պարագան Ա. Մառուկեանին եւ Մ. Իշխանին: Մէկը որ մեր արիւնին ծա-գիւր է անցեալի մոխիրէն ընծիւղա՞ծ հը-պարտութիւնը կը տեսնէ եւ կը զգայ Երե-ւանին մէջ:

Ճոսկի կամուրջը կը բաժնուի Այգա-բաց, Ասորդայոյ եւ Ալլաւմուղը խորագրուած գլուխներու: Դժուար է մերթ դուգային եւ մերթ հոգեկան իրաբախառն յատկու-թեանց տրուած փորձել, եւ անոնց վրայ բաժնել իր քերթուածները: Այդ բաժա-նութիւնները քանի ներկերու եւ ժամանա-կով պայմանաւոր արտայայտութիւններու կը հպատակին, քան ներքին եղափոխու-թեան եւ արժէքին, այլապէս խորհրդաւո-րելով իմաստը անոնց՝ «Այսի կամուրջին վրայ: Վահէ-Վահեան այդ կամուրջը շի-նել ուզած է նախ իրը այգեբաց, ապա ասորդայոյ, հուսկ յետոյ աղլամուղը: Ու փոխանակ անցեալէն ներկային գալու, այսինքն խաւարէն գէպի լոյս, լոյսին մէջ կեցած կը նայի գէպի աղլամուղը երկա-րոջ կեանքի կամուրջին, որ իրեն է եղած եւ իրով իրորը խոյ լոյսին մէջ կեցողնե-րուն: Իրերու քնական կարգը աղլամուղ-ջէն խոյեբաց է, սակայն հոգեկան կարգը խոյեբացով կը ճշդէ աղլամուղը:

Իրերու եւ գաղափարներու այս անընա-կան նկատուած կարգաւորութիւնը, իր ինք-նուրոյն նշանակութիւնը ունի եւ ատով կը զատորոշէ «Այսի կամուրջին հեղինակը թիւղթ առ Երեւան»ի եւ «Հայաստան»ի հեղինակներէն: Անոնք անցեալէն ներկային կուգան, Վահէ-Վահեան ներկայէն կը նայի անցեալին՝ վառնդի ունի զայն եւ կը հա-ւատայ հորը:

«Այսի կամուրջին հեղինակը մշակուած զգայնութիւն մըն է, եւ կը տպաւորուի շատ զգաստ եղանակով մը: Իր վրայ ինկող ճա-ռագայթիկն ու սարսուռները խօշ ցրում-ներու եւ կամ կիզել համակիտուածներու չի տանիր, եւ կը ջանայ պահել զանոնք հա-սարակաց զգացողութեան մտքի եւ հոգիի ոլորտի մը մէջ, հակառակ որ իր զգալու եղանակը արեւի հաւատաւորի ընկուզորդ տաժանք կը մտնուի, քան նրբաքանդ ար-ուեստագէտի խաղը:

Հպտորէն փրցուած քանի մը նմոյշներ, պիտի չկրնային ընթերցողին գաղափար մը տալ հպտորին արժէքէն: Ընդհանուր կեր-պով մը խօսելով անոնց վրայ, հրճուազին կը հաստատենք որ Վահէ-Վահեան ճշմա-րիտ բանաստեղծութեան հասած է անոնց մէջ, խոր ու մեղմադձիկ, ինչպէս կ'ըլ-լան բոլոր մտքէն ու օրագէն հաւասարա-պէս բխած երգերը: Սակայն Վահէ-Վահ-եան գիտէ պզոզել նոթերը խոյ թախծին, առանց զգացնելու անոնց դե շուքը՝ որ հաւանաբար իր անցեալէն կը հետեի իրեն, ու խաչի մը պէս կ'երկարի, յաճախ իր քայլերուն բաշխ:

Սորապէս բանաստեղծ, Վահէ-Վահ-եան, զգայուն հոգիով եւ կապուցող միտ-քով, մեր Սփիւռքի գրական անգաստանի սակաւ ընտրեալներէն է:

Է. Վ. Տ.